

Rozhovor s Martinem Vopěnkou pro Týdeník Rozhlas 49/2011

Ve své knize Konec zákona líčíte, co se stane, když přestanou fungovat pravidla společnosti. Před osmi lety, kdy vyšla, jsem to považovala za hodně nadsazený pohled. Dnes už si to nemyslím. A mrazí mě z toho, že spisovatel dokázal tolik let před násilnostmi třeba ve Velké Británii zřetelně popsat, že se to přihodit může. Jste nadán takovou jasnozřivostí, nebo se v tom skrývá i jistá míra úzkosti pramenící z neidealizovaného pohledu na vývoj společnosti?

Konec zákona jsem dokončil dokonce před dvanácti lety, ale dlouho jsem váhal s jeho vydáním právě proto, jak byl brutální. Bohužel se domnívám, že selhání společenských struktur může nastat, ba obávám se, že nastane. Asi jsou to opravdu židovské geny ve mně, co vyvolává takovou úzkost, protože každý dnes žijící potomek židů má nějaké předky, kteří museli přežít několik pogromů či přesídlit jinam. Proto v sobě neseme tu obezřetnost, že se něco podobného může přihodit.

Témata vašich knih do středního literárního proudu opravdu nezapadají. Nedomníváte se, že i proto kritici věnují vašim knihám menší pozornost, než by si zasloužily?

Mám pocit, jako bych stál mimo českou kulturu, jako bych vůbec nebyl považován za její součást. Naposledy mi to potvrdil polský spisovatel Mariusz Szczygieł, který doporučoval mé knihy polské agentuře a napsal, že jsem spíše jen osudem český autor, ale jinak mé knihy vnímá v proudu světové literatury. Jako by to čeští recenzenti vycítili, jsem od nich zvyklý buď na zlomyslné až nenávistné reakce, nebo na přezírání a vyhýbání se jasnému stanovisku.

Není nezájem recenzentů dán i tím, že nepíšete to, co žádá trh, ale to, jak sám říkáte, co posunuje literární tvorbu někam dál? Pořád hledáte nová témata i jiné formální zpracování.

Nejdůležitější je pro mne nosné téma. Takové, které mne samotného obohacuje. To ale neznamená, že by pro mne nebyl důležitý čtenář. V určitém ohledu by se dalo říct, že pro některé „intelektuály“ jsou mé knihy příliš čtivé. Ale vůbec si nechci stěžovat. Cítím, že čas pracuje pro mne. Dostávám čím dál víc pozitivních ohlasů. Určité upozadění, jakkoliv podle mého názoru nespravedlivé, беру i jako výhodu. Třeba by mi předčasná pozornost vzala klid na práci nebo by mě nasměrovala k tomu, abych vyhověl publiku. Takto jsem získal desítky let na to, abych se v klidu věnoval svým tématům.

Jaká jsou to témata? Jak byste je konkretizoval?

Nazval bych to labyrintem světa a rájem srdce. To znamená hledání místa v současném světě, kde je nepřehledně příležitostí, ale málokterá je skutečná, většina z nich je falešných. Asi mým nejčastějším hrdinou je člověk, který se dostane za hranice svého běžného života a podívá se na svět z jiného úhlu.

Aby se vaši hrdinové na sebe mohli podívat z odstupu, ocitají se často v mezních situacích, v prostředí, které jim ty mezní situace připravuje.

Dokonce jsem teď ty mezní situace přenesl do románu pro mládež Spící město, který nedávno vyšel. Děti se jednoho rána probudí, a rodiče spí. Když už nevědí co by, uklidí celý byt, a rodiče stále spí. Jdou ven a zjistí, že každý, kdo má nějakého potomka, spí. Takže na světě bdí jen bezdětní dospělí, mládež a děti. Svět se ze dne na den změnil a děti si s tím musí poradit. I jim se přeskupí všechny hodnoty a měřítka.

Bude to kruté?

Taková soft verze konce zákona. Byl jsem hodně opatrný, přestože hlavním hrdinům půjde o život. Domnívám se, že dnešní literatuře pro děti a mládež chybí knížky, v nichž jde o všechno. Samozřejmě musím brát ohled na psychologii hrdinů, s kterými se mohou děti ztotožnit a s kterými mohou příběh prožívat. A také musí zvítězit kladné hodnoty, žádná dekadence, do té míry v sobě cítím tatínka.

Jsou ty čtyři děti, které máte kolem sebe, předobrazem hrdinů Spícího města?

Samozřejmě, jsou přímými předobrazy jednajících postav. Když jsem psal, živě jsem si je v těch situacích představoval, dokonce jsem se o ně bál, nebo jsem byl dojatý, co všechno zvládnou. Tak nerad jsem se s nimi loučil, že už píšu pokračování. Nakonec, ne všechno se v prvním dílu vysvětlilo. Druhý díl se bude jmenovat Spící spravedlnost – pro děti je totiž spravedlnost jedním z nejdůležitějších pojmů – a děti budou žádat, aby se vyšetřily všechny zločiny, které se během spánku jejich rodičů udály. Dospělí chtějí za vším udělat tlustou čáru, což je pro děti nepřijatelné.

Ve své předposlední knize jste se dotkl pátého rozměru života, veškerenstva, vesmíru – jak jste to nazval – časoduchoprostoru. Využil jste jednak svého studia matematiky a fyziky, jednak zkušeností z mezních situací ve velehorské poušti. Domníváte se, že formulováním tohoto pátého rozměru jste prohloubil svoje životní poznání?

Domnívám se, že Pátý rozměr je z hlediska mého myšlenkového potenciálu syntézou všeho, co jsem schopný sdělit o vesmíru, světu a životě. Nevím, jestli ho někdy překonám. Možná napíšu zajímavější a složitější příběhy, ale Pátý rozměr považuji za svůj vrchol. Podnětem pro napsání bylo to, že se mi otevřely určité obohacující náhledy na existenci. To obohacení kupodivu přišlo přes fyzikální poznání vesmíru, kterého jsem se dotkl v průběhu mého nedobrovolného studia matematiky a fyziky. Teď poprvé jsem si říkal, že tak marné nebylo. Je potřeba říci, že fyzik má navíc ještě jeden smysl, kterým vnímá realitu, a to je matematický aparát, jímž popisuje zákonitosti vesmíru. Z tohoto pohledu si myslím, že fyzika je vrcholná věda, která nám může říct nejvíce o nás samých, o životě a o světě.

Ve vašich knihách se často objevuje téma hor a člověka, který v nich hledá svou podstatu, připomeňme například román *Moje cesta do ztracena*. Co pro vás hory znamenají?

Pro mě byly hory velmi důležité v době zrání. Představovaly pro mne únik z reality, jak od komunismu, tak také od rodiny. Rodiče mě v lezení nepodporovali, považovali dokonce horolezce za blázny, kteří se někam plahočí, i když nemusejí. Já ale chtěl a chci jít stále někam dopředu, a když je to do výšky a nahoru, tak tím lépe. Hory tuto cestu zhmotňují. Protože cíle tam můžete dosáhnout jen za cenu osobního úsilí a litrů potu.

Pobýval jste i na polární stanici na ostrově Nelson, zlézal jste Andy, s dětmi jezdíte na kurzy přežití, potulujete se v opuštěných rumunských horách, účastníte se Jizerské padesátky i půlmaratonu. Co vás stále pohání k těmto výkonům?

Musím podotknout, že prvně jmenované situace už pro mě nejsou nezbytností, protože mám děti, které můj čas potřebují. Proto dnes upřednostňuji například Jizerskou padesátku, ty necelé čtyři hodiny běhu v různém terénu, které mi nabízejí příležitost, jak v kondenzovaném čase prožít celý jeden příběh. Dvuměsíční pobyt v horách včetně logistické přípravy si dnes z časových ani rodinných důvodů dovolit nemohu.

Ani jako spisovatel, ani jako nakladatel vám není lhostejný osud dětské literatury. Se svými kolegy jste připravil zajímavý projekt. Můžete ho představit?

Musím odpovědět trochu zeširoka. Už asi před dvěma lety jsem začal pociťovat, jak to jde s naší společností, a zejména českou politickou scénou s kopce. Obával jsem se vzruchu extremistických politických stran, a proto jsem vstoupil do TOP 09, protože jsem chtěl svoji energii věnovat zlepšení politické kultury a podobným dalším pošetilostem. Z té strany jsem ovšem po půl roce vystoupil zbaven ideálů, že v politice se dá cokoli dělat dobře a čistě. Politické hry mě naprosto znechutily. Ale měl jsem už v sobě zásobu energie připravenou pro společenské dění a rozhodl jsem se věnovat ji původním českým knihám pro děti. Z pohledu nakladatele vím, že není žádný rozumný ekonomický důvod vydávat původní literaturu pro děti. Pokud nějaký nakladatel vydá dětskou knížku, dotuje ji z výnosů jiných knih. Je nevýdělečná a pro nakladatele velmi drahá, protože se jí musí věnovat mimořádná péče – musí být ilustrovaná, krásně graficky upravená, vázaná, na kvalitním papíře. Spolu s kolegy z nakladatelství Meandr, Baobab nebo Labyrint jsme došli k závěru, že s tím něco musíme udělat. Napadl nás název Knižní dálnice.

Dětské knížky se budou prodávat podél komunikací D1, D5, D8...?

Nikoliv. Inspirovalo nás něco jiného. Vymysleli jsme přirovnání, že na záchranu dětské knihy bude stačit deset metrů nově postavené dálnice, respektive peněz na jejich vybudování. Otázka zní, jestli je český stát ochoten věnovat deset metrů dálnice na záchranu dětské literatury, která má u nás velkou tradici a bez státní pomoci nejspíš zanikne. Vzniklo proto občanské sdružení Knižní dálnice, které vede jednání s ministerstvy kultury a školství. Potřebujeme peníze na nakoupení určitého počtu výtisků vydané dětské literatury, které by šly rovnou do knihoven. Je to vlastně i sociální projekt, protože méně majetné rodiny by měly přístup k nově vydávaným knížkám, které by byly v knihovnách v mnohem vyšším počtu než dosud. A nakladatel by věděl, že může knihu vydat v určitém nákladu, protože knihovny by si ho rozebraly. Je důležité zdůraznit, že tenhle projekt by neměl podporovat mimořádné umělecké počiny, ale kvalitní dětskou literaturu v širším smyslu. Představujeme si podporu asi čtyřiceti knih ročně.

V uplynulých měsících jste byl jedním z iniciátorů a mluvčích protestu nakladatelů a knihkupců proti zvýšení DPH na knihy. Jak z dnešního pohledu toto své veřejné angažmá hodnotíte?

Opět se můžeme vrátit ke Konci zákona a vaší poznámce, že předjímám budoucnost. I v tomto případě jsem tušil, že je to boj s větrnými mlýny. Ale bylo nutné ho podstoupit. Nakonec tak beznadějný nebyl. Dokonce jednu chvíli se jednalo o výjimce v DPH pro knihy. Víme, že se už asi nic nezmění, ale informaci, že je špatné takhle vysoko zdanit knihy, se nám do hlav politiků podařilo zasít. My nežádáme nic pro sebe, chceme jen zachovat současný stav. Kdyby vláda řekla, že je třeba zvýšit daň z příjmu na 25 procent, protože jsme ve zlé situaci, nebyl bych proti, zejména pokud bych věděl, že to dávám fungujícímu státu. Ale když zdaní marži, je to pro řadu podnikatelů likvidační. Sám si však kladu otázku, kde najdeme to svoje dno, protože si musíme uvědomit, že na dluh se žít nedá. Budeme muset přehodnotit, jak bohatý stát jsme a co si opravdu můžeme dovolit. Bohužel se ukazuje, že toho je méně, než jsme si mysleli...

Jste i úspěšným nakladatelem. Jak člověk vybuduje dobrou značku?

Nevím, jestli by se dala vybudovat ještě dnes. Začínal jsem na konci roku 1990, kancelář jsem měl v garsonce, nosil jsem knihy v batohu, skládal náklad z kamionu do bytu... Asi jsem propásl příležitost vybudovat opravdu velké nakladatelství, ale prioritou pro mě bylo psaní. Dobrá značka se buduje tak, že dodržujete dohody, vaši spolupracovníci vědí, že platí, co řeknete. A vím, že řada kolegů-nakladatelů to takhle nastavené nemá, protože se na mě obrazejí autoři i překladatelé se špatnými zkušenostmi.

Jste víc spisovatel, nebo nakladatel?

Bytostně jsem spisovatel, který se v tomto světě umí uživit jako nakladatel.

Pro Týdeník Rozhlas
Alena Sojková